

INELE SIGILARE

Zaharia COVACEF

Între descoperirile arheologice din campania 2002 se numără două inele găsite în două centre importante ale Dobrogei antice, primul la Capidava, celălalt în capitala provinciei – Tomis.

1. Inel din argint, lucrat dintr-o verigă circulară în secțiune pe care s-a sudat o placă de formă dreptunghiulară. Diametrul inelului este de 2,4 cm (în interior 1,8 cm); castonul, plat, are dimensiunile 1,3 x 1,1 cm. (fig. 1). Inelul a fost descoperit la Capidava, în sectorul de est, caroul Q.72, la adâncimea de - 0,75 m într-un strat puternic incendiat.¹

Interesul față de această descoperire constă nu atât în calitatea materialului din care a fost lucrat inelul,² ci în monograma, foarte clară, aflată pe caston. Aceasta are ca bază de realizare litera *N* (fig. 1).³ În partea de jos a acesteia au fost formate literele *A* și *Ω*; în partea superioară, pe barele verticale ale literei *N*, sunt gravate *O* și, respectiv, *V*. Descifrarea monogramei este simplă: *Ἰωάννου*.

Cea mai apropiată analogie pentru tipul de monogramă o găsim la sigiliul triunghiular - căruia, din păcate, îi lipsește partea inferioară - aflat pe dosul discului lui Paternus.⁴ Discul este datat în anii 491 – 518. Sigiliul triunghiular

¹ Capidava a fost unul dintre castralele cele mai importante ridicate în timpul lui Traian pe frontiera dunăreană a Imperiului, cf. Gr.Florescu, R.Florescu, P.Diaconu, *Capidava. I. Monografie arheologică*, București, 1958, precum și numeroasele studii și articole apărute de atunci în diverse publicații de specialitate (Dacia, SCIVA, Pontica). În sectorul de est al cetății Capidava își desfășoară practica de specialitate studenții facultăților de istorie și teologie-istorie de la Universitatea "Ovidius" din Constanța. Inelul a fost descoperit de studenta Elena Țurcanu de la Facultatea de istorie, pe care o felicităm și pe această cale pentru atenția cu care a lucrat, dovedind interesul față de meseria de investigator al trecutului nostru.

² Veriga este din bronz argintat, iar castonul dintr-un argint foarte slab.

³ W.Knechtel, BSNR, 24(1915), p.80-97, grupa într-o primă categorie o serie de sigilii pe care existau monograme care aveau "ca bază, litera *N*, ca pe monedele lui Justinian".

⁴ Discul, lucrat din argint aurit, a fost descoperit în anul 1912 lângă satul Malaia Perescepina din Ucraina, într-un tezaur cu peste 400 obiecte din aur și argint; acum se află în Muzeul Ermitaj din Sankt Petersburg. Din bogata bibliografie pe care a generat-o descoperirea tezaurului încă din anul 1912, cităm: S. Reinach, RA, 20 (1912), p. 297; R. Netzhammer, *Discul episcopului Paternus din Tomis*, BSN, 16(1921), p. 9-10, nr. 37-40; I. Barnea, *Discul episcopului Paternus*, extras din "Analecta", II, București (1944), p. 1-15, fig. 1-4; idem, în St.Teol, 6(1954), p. 104-105, nr. 41; în Dacia, NS, 4(1960), p. 367-368, fig.2; DID,

Fig. 1 – Inel din argint

cuprinde monograma citită *Ιωάννου*, deasupra acesteia este realizată o cruce deasupra și, de jur împrejur, o inscripție care a fost citită : *KOMHTAC*, probabil *Κόμητος* („al comitelui Ioan”)⁵.

Ioannes, nume creștin de origine semitică⁶ este frecvent întâlnit în secolele IV – VI în inscripțiile din Scythia Minor. Astfel, pe una din fețele unui capitel-impostă descoperit în Tomis⁷, datând de la mijlocul sec. V, se află o monogramă cruciformă citită *Ιωάννου*, despre care s-a presupus că ar face referire la episcopul Ioan de Tomis, care a trăit în această perioadă⁸. Provenind mai mult ca sigur de la un edificiu eclesiastic, ne putem gândi însă că putea fi vorba, despre o biserică închinată Sf. Ioan. Tot din Tomis provin două monumente funerare în care întâlnim același nume. Primul a fost pus în secolele IV-V pentru „Marú ..., fiica lui Ioan [*Ιωάννου* – r.4], administrator al (bisericii) Sf. Ioan [*τοῦ ἁγίου*

II, p. 497-499, 550; Corina Nicolescu, *Moștenirea artei bizantine în România*, București, 1971, p. 27-29, fig. 28-29; *Cultura bizantină*, p. 131, nr. 95; Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 97-99, nr. 64; I.Barnea, *Arta creștină în România. I. Secolele III-VI*, București, 1979, p. 224, pl. 94-95 (pl. 94, c – monograma triumfiulară cu monograma: *Ιωάννου*.

⁵ Em. Popescu, *loc.cit.*

⁶ Idem, *op.cit.*, p. 68, 73

⁷ Idem, *op.cit.*, p. 48, nr. 14, unde și bibliografia anterioară.

⁸ I.Barnea, în *St.Teol.* 17(1965), p. 153-154, nr. 34, fig. 15; idem, *Arta creștină în România*, I, p. 182-183, pl. 73.2.

Ιω(άννου) – r.8]”⁹; al doilea, din sec. V-VI, este pus pentru „... Ιωαν (Ιωάννης), fiul lui Focas, din Constantiana, soția sa Constantia și fiica Romana...”¹⁰

Pe un tipar din piatră pentru capace, provenind din Callatis – datat în sec. V-VI – apărea de asemenea numele Ιωάν(νι)”¹¹.

Cele mai bune analogii atât pentru nume, cât și pentru monogramă le oferă sigiliile comerciale din secolele VI-VII descoperite la Tomis¹², Sucidava (Izvoarele – Pârjoaia)¹³ – din teritoriul Dobrogei antice, dar și de mai departe, cum sunt cele provenite din săpăturile de la Corint¹⁴. Dintre acestea doar un sigiliu tomitan¹⁵ și unul sucidavens¹⁶ au monograma bloc apropiată, ca aspect, de cea aflată pe inelul descoperit la Capidava; la celelalte monograma este cruciformă.

Inelul descoperit la Capidava, purtând monograma *Ioannou*, se datează în secolul VI p. Chr. Monograma gravată pe caston nu este inversată, ceea ce înseamnă că nu a fost făcută pentru a fi utilizată ca sigiliu. Cine va fi fost acest *Ioan* de la Capidava rămâne deocamdată o enigmă.

2. **Inel din aur**, format dintr-o verigă convexă la exterior, care se lățește pentru a forma casetonul. (Fig. 2). Diametrul inelului este de 2 cm și are o greutate de 8,16 gr. Descoperirea a fost făcută în Constanța, în spațiul intramuran al Tomisului¹⁷

Veriga este semiovală în secțiune, convexă la exterior; castonul, de formă ovală, este mărginit de o striație parcă pentru a sugera încastrarea unei geme; la punctele unde castonul se întâlnește cu veriga – pentru a-l evidenția mai bine – au fost realizate câte două adâncituri de-o parte și de alta. Pe caston este gravată o monogramă bloc, având ca bază tot litera N; pe aceasta au fost scrise literele; T, A, ξ, E. Existența celor cinci litere ne-a sugerat descifrarea numelui AN(A)ST(A)SIE, în acest caz litera din mijloc, asemănătoare cu ξ, ar putea fi interpretată ca un dublu S. Descifrarea propusă pare valabilă chiar dacă numele ar fi trebuit să fie *Anastasius*. Aceleași litere ne-au trimis și spre o altă descifrare: A(U)XENTI(US) –

⁹ Em. Popescu, *op.cit.*, p. 67-68, nr. 82 cu bibliografia anterioară.

¹⁰ Em. Popescu, *op.cit.*, p. 73-74, nr. 32, cu bibliografia anterioară; idem, *Constantiana, ville et évêché de la Scythie Mineure. Un problème de géographie historique*, în *Cristianitas Daco-Romana*, București, 1994, p. 265 și urm.

¹¹ Idem, *Inscripțiile*, p. 142-143, nr.98: “Ajută Doamne lui *Ioan*, fiul lui Kyras. Amin! Ia capacul”; piesa este astăzi dispărută.

¹² Ion Barnea, SCN, 8(1984), p. 95-104, nr. 7, 8, 9, 29; SCN, 11(1995), p. 183-186, nr. 6

¹³ V. Culică, Pontica, 8(1975), p. 246, nr. 69, fig.1, pl.VI,69; Pontica, 9(1976), pl.VI, 69; Pontica, 12(1979), fig.4

¹⁴ Gladys R. Davidson, *Corinth XII. The minor objects*, Princeton, New Jersey, 1952, nr. 2700-2701, 2725-2727, 2760-2763, 2812-2815 (sigiliile cu acest nume descoperite la Corint se întind, din punct de vedere cronologic, din secolul VIII până în secolul XII).

¹⁵ I. Barnea, SCN, 8(1984), p. 100, pl. I, fig.8

¹⁶ V. Culică, *op.cit.*, nr. 69.

¹⁷ Descoperirea a fost prilejuită de săpăturile de salvare făcute pe B-dul Tomis, colț cu str. Traian, pentru eliberarea terenului de sarcină arheologică în vederea ridicării unei noi construcții. Aici colegii Valentina Voinea, Cătălin Dobrinescu și Constantin Băjenaru au descoperit resturile unui edificiu din epoca romno-bizantină, un pavaj aparținând acestuia și materiale arheologice (majoritatea fragmentare) contemporane, între care și acest inel pentru care îi mulțumim – și cu acest prilej – colegei Valentina Voinea care l-a descoperit și ni l-a cedat spre studiere și publicare.

Fig. 2 – Inel din aur

ceea ce ar însemna că numele episcopului arian de Durostorum din a doua jumătate a secolului IV p.Chr.¹⁸ s-a păstrat și perpetuat până în secolul VI p.Chr., când îl regăsim pe acest inel din Tomis.

O monogramă aproximativ asemănătoare – fără literele A și ξ - apare pe un sigiliu de plumb descoperit la Sucidava (Izvoarele – Pârjoaia)¹⁹, unde de litera N au fost legate literele T și respectiv E – fără să se fi dat vreo descifrare a acesteia.

Și la inelul tomitan monograma nu este scrisă invers, deci nu putea fi utilizată ca sigiliu, ci era doar un element distinctiv, o emblemă a celui care-l purta.

Inele cu monogramă – specifice secolului VI – provenind din săpăturile de la Corint, au fost încadrate de Gladys Davidson în „Tipul G”²⁰. Cea mai timpurie monogramă apare aici pe un inel din bronz din sec. IV p.Chr.²¹; nici aceasta nu este inversată, deci nu a fost gravată spre a fi utilizată ca sigiliu.

Cele două inele pe care le-am prezentat sunt, până acum, singurele care au o monogramă înscrisă pe caston, ambele folosind ca bază de realizare litera N. Dacă pentru inelul de argint descoperit la Capidava monograma a fost ușor de citit, descifrarea monogramei de pe inelul de aur descoperit la Tomis ne-a creat

¹⁸ I. Barnea, *DID*, II, p. 459 și n. 14.

¹⁹ V. Culică, *op.cit.*, nr. 131

²⁰ Gladys R. Davidson, *op.cit.*, p. 229

²¹ Eadem, *op.cit.*, p. 237, nr. 1859

probleme; chiar dacă nu avem certitudinea exactității propunerilor pe care le-am înaintat, ni se par singurele valabile.

În privința utilității monogramelor pe inele se ridică întrebarea dacă aveau un rol pur decorativ sau ne aflăm în fața unor inele sigilare. În mod normal sigiliile, chiar și cazul unor monograme-bloc, erau scrise invers pentru ca atunci când erau aplicate să poată fi citite. Toți oficialii din Imperiu, de rang mai mare sau mai mic, foloseau sigilii pentru documentele emise de ei; acestea erau însă sigilii din plumb. Aceiași oficiali trebuiau recunoscuți și acest lucru credem că se făcea prin purtarea inelelor sigilare – un fel de insigne. Faptul că cele două inele au apărut la Tomis și Capidava nu trebuie să ne mire. În ambele centre exista o intensă activitate meșteșugărească și comercială. Pe lângă Tomis – care era capitala provinciei, se pare că singura cetate care i se putea alătura era Capidava care, cu al său *territorium*, devenise nu doar un puternic centru agricol, ci și meșteșugăresc și comercial²², aici existând, între altele, și o stație vamală.²³

BAGUES-SCEAUX

Résumé

L'auteur présente deux bagues découvertes pendant les fouilles archéologiques du 2002. La première, en argent, (fig.1) a été trouvée à Capidava (cité romano-byzantine au bord du Danube) et comporte un monogramme qu'il a été lu *Ιωάννου*. La deuxième, en or, (fig.2) a été découverte à Tomi; pour le monogramme qui se trouve sur cette bague on a proposé la lecture: *An(a)st(a)sie* ou, même, *A(u)xenti(us)*.

Les deux bagues dattent du VI-e s. apr. J.-C. L'auteur considère que celles-ci sont des bagues-sceaux.

Liste des figures

Fig.1 – Bague en argent avec monogramme. Capidava. VI-e s.apr.J.-C.

Fig.2 – Bague en or avec monogramme. Tomis. VI-e s.apr.J.-C.

²² I. Stoian, *Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomi*, București, 1962, p. 234-235; idem, *ISM*, II, p. 19; Al.Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană, sec. I-III*, București, 1977, *passim*.

²³ Gr.Florescu, R.Florescu, P.Diaconu, *Capidava. I, monografie arheologică*, București, 1958, p. 16 și urm.